

2. Goulman D. G. Ehmotsional'nyj intellekt. Pochemu on mozhet znachit' bol'she, chem IQ / Dehniel Goulman ; per. s angl. A. P. Isaevoy. – 2-e izd. – M. : Mann, Ivanov i Ferber, 2014. – 560 s.
3. Dekart R. Sochineniya : v 2 t. T. 1. – M. : Mysl', 1989. – S. 481–572.
4. Dubrovin D. Psikhologiya ehmtsij: chuvstva pod kontrolem. – K. : Agentsiya «Aipio», 2015.
5. Yermolenko S. Ya., Bibik S. P., Todor O. G. Ukrayins'ka mova. Korotkyj tлумachnyj slovnyk lingvistychnykh terminiv / za red. S. Ya. Yermolenko. – K. : Libid', 2001. – 224 s.
6. Izard K. Psikhologiya ehmtsij / Kehrrol E. Izard. – SPb., 2006. – 464 s.
7. Lemberg B. Emotsional'nyj intellekt. Kak razum obshhaetsya s chuvstvami / Boris Lemberg. – M. : Vektor, 2013. – 192 c.
8. Mikhova A. G. Emotsii i proyavi emotsij: istorichnij ekskurs (stresovi ta stresopodobni stani) / A. G. Mikhova // Nauka i osvita. – 2010. – № 3. – S. 95–98.
9. Platon. Derzhava / Per. z davn'ogr. D. Koval'. – K. : Osnovi, 2000. – 355 s.
10. Platon. Fedon, Pir, Fedr, Parmenid / Platon ; obshh. red. A. F. Loseva [i dr.]; per. s drevnegrech. S. A. Anan'ina [i dr.]. – M. : Mysl', 1999. – 528 s.
11. Ekman P. and Davidson R. J. (eds.), The Nature of Emotions: Fundamental Questions. – Oxford, UK : Oxford University Press, 1994.

УДК 007:304:659.3

С. Р. Блавацький

НДІ пресознавства НАН України (м. Львів)

Специфіка висвітлення НДМ УНР на Паризькій мирній конференції (1919–1920 рр.) (за матеріалами української франкомовної преси в Європі)

Блавацький С. Р. Специфіка висвітлення НДМ УНР на Паризькій мирній конференції (1919–1920 рр.) (за матеріалами української франкомовної преси в Європі). Ця стаття присвячена дослідженню специфіки висвітлення НДМ на Паризькій мирній конференції (1919–1920 рр.) на сторінках української франкомовної преси в Європі. Вперше ми з'ясували спільні та відмінні «паттерни» медіатизації роботи української дипломатичної місії на цьому міжнародному форумі на основі шести українських франкомовних періодичних видань: «*Bulletin d'Informations*» (Париж, 1919–1920), «*Les Russes des Carpathes*» (Париж, 1919), «*L'Europe Orientale*» (Париж, 1919–1920), «*L'Ukraine*» (Лозанна, 1915–1921), «*Problèmes de l'Ukraine*» (Лозанна, 1918–1919), «*Chronique Ukrainienne*» (Лозанна, 1919–1920). Зроблено висновки та сформульовані перспективи майбутніх досліджень.

Ключові слова: НДМ УНР, Паризька мирна конференція, українська франкомовна преса, контентаналіз, Європа, Париж.

Блавацький С. Г. Специфіка освіщення НДМ УНР на Парижской мирной конференции (1919–1920 гг.) (по материалам украинской франкоязычной прессы в Европе). Эта статья посвящена исследованию специфики освещения НДМ на Парижской мирной конференции (1919–1920 гг.) на страницах украинской франкоязычной прессы в Европе. Впервые мы выяснили общие и отличительные «паттерны» медиатизации работы украинской дипломатической миссии на этом международном форуме на основе шести украинских франкоязычных периодических изданий: «*Bulletin d'Informations*» (Париж, 1919–1920), «*Les Russes des Carpathes*» (Париж, 1919), «*L'Europe Orientale*» (Париж, 1919–1920), «*L'Ukraine*» (Лозанна, 1915–1921), «*Problèmes de l'Ukraine*» (Лозанна, 1918–1919), «*Chronique Ukrainienne*» (Лозанна, 1919–1920). Сделаны выводы и сформулированы перспективы будущих исследований.

Ключевые слова: НДМ УНР, Парижская мирная конференция, украинская франкоязычная пресса, контентанализ, Европа, Париж.

Blavatsky S. The specificity of the coverage of the Extraordinary Diplomatic Mission of the UNR at the Paris Peace Conference (1919–1920) (on the basis of the Ukrainian francophone press in Europe). This paper seeks to develop new avenues for the study of the Ukrainian foreign-language press in Europe. Specifically, we have studied the peculiarities of coverage of the Extraordinary Diplomatic Mission of the UNR at the Paris Peace Conference (1919–1920) on the pages of the Ukrainian francophone periodicals in France and Switzerland. For the first time ever, we have elucidated common patterns of mediatization of this diplomatic mission in six Ukrainian francophone press publications («*Bulletin d'Informations*» (Paris, 1919–1920), «*Les Russes des Carpathes*» (Paris, 1919), «*L'Europe Orientale*» (Paris, 1919–1920), «*L'Ukraine*» (Lausanne, 1915–1921), «*Problèmes de l'Ukraine*» (Lausanne, 1918–1919), «*Chronique Ukrainienne*» (Lausanne, 1919–1920). The conclusions have been drawn and the perspectives for the follow-up studies have been formulated.

Keywords: the Extraordinary Diplomatic Mission of the UNR, the Paris Peace Conference, the Ukrainian francophone press, content analysis, Europe, Paris.

Актуальність проблематики дослідження зумовлена декількома чинниками. Насамперед, у 2019 році виповнюється 100 років із часу проведення Паризької мирної конференції 1919–1920 рр. – контрапункту в геополітичній реконфігурації поствоєнної Європи. Саме цей міжнародний форум найвищого рівня окреслив засадничі принципи післявоєнного мирного врегулювання між двома ключовими сторонами, воєнними блоками Першої світової війни – країнами-членами Антанти та Троїстого Союзу. По-друге, сучасні процеси європейської та ширше – євроатлантичної інтеграції (де-факто – європейської реінтеграції України). України, державотворення та розбудови української дипломатії, зміцнення зовнішньополітичної й дипломатичної співпраці між нашою державою та західноєвропейськими партнерами актуалізують ретроспективний досвід українсько-європейського діалогу столітньої давнини. По-третє, теперішній російсько-український конфлікт, «гібридна війна» Росії проти України, її євроатлантичних прагнень, спонукають вчених-гуманітаріїв, зокрема, істориків, дослідників міжнародних відносин, дипломатії, публічного права, конфліктології на дослідження історичних аналогій, схожих «кейсів» (та головно механізмів їхнього вирішення) в історії міжнародних відносин, зокрема першої чверті 20-го століття. Зіставлення їх із сучасними проблемами державотворення, дипломатичної репрезентації нашої держави дає краще розуміння проблематики процесів українського державотворення, дипломатії та європейської реінтеграції та головно – її розв'язання.

Актуальними та релевантними в цьому контексті є здобутки та напрацювання українських дипломатів, державних діячів, політиків, громадсько-політичних діячів, лідерів думок, журналістів і публіцистів столітньої давнини. Вагомими (а інколи – незамінними) джерелами відомостей із цієї тематики є українська преса західноєвропейськими мовами в Європі, зокрема кластер франкомовної періодики доби Української Революції / Національно-визвольних змагань українців (1917–1921 рр.). Її ретельний аналіз, емпіричне дослідження дає змогу проаналізувати та взяти до уваги незасвоєні уроки, прорахунки української дипломатії на міжнародній арені у ретроспективі минулого століття та уникнути повторення цих помилок у перспективі ХІХ

століття. Таким чином, тематика цього дослідження є актуальною, релевантною та затребуваною на сучасному етапі.

Об'єкт розвідки – українська франкомовна преса в Європі (див. більше на цю тему: Блавацький С. Українська франкомовна преса Європи... [3]), зокрема в Франції («*Bulletin d'Informations*» (Париж, 1919–1920), «*Les Russes des Carpathes*» (Париж, 1919), «*L'Europe Orientale*» (Париж, 1919–1920) та Швейцарії («*L'Ukraine*» (Лозанна, 1915–1921), «*Problèmes de l'Ukraine*» (Лозанна, 1918–1919), «*Chronique Ukrainienne*» (Лозанна, 1919–1920) (див. більше із цієї тематики: Blavatskyu S. The Ukrainian franco phone pressin... [16]). *Предмет* – специфіка висвітлення роботи Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР (надалі – НДМ УНР) на Паризькій мирній конференції в цій періодиці.

Мета дослідження – з'ясувати особливості відображення діяльності НДМ УНР на Мирній конференції в Парижі на сторінках цих періодичних видань. *Методологічний* апарат дослідження складається як із емпіричних, так і логічних методів дослідження. Провідними методами в методології є якісний контент-аналіз і описовий метод.

Наукова новизна цього дослідження полягає в тому, що вперше у вітчизняному журналістикознавстві, пресознавчому дискусії вводяться нові, раніше нез'ясовані, відомості про специфіку медіатизації діяльності НДМ УНР на Паризькій мирній конференції 1919-1920 рр. у західноєвропейській публічній сфері, зокрема в українській франкомовній пресі в Європі.

Хронологічні рамки охоплюють період січня 1919 – початку 1920 рр., періоду проведення Паризької мирної конференції, укладення мирних договорів між різними сторонами воєнного конфлікту та діяльності НДМ УНР на ній.

Розгляд цієї проблематики із точки зору хронологізації викладу проблематики дослідження та його контекстуалізації доцільно розпочати із історіографії діяльності НДМ УНР на Паризькій мирній конференції. Робота української дипломатичної місії на Мирній конференції в столиці Франції стала предметом різних історичних і археографічних студій, мемуаристики різних українських та зарубіжних вчених. У цьому контексті варто виокремити розвідки та студії таких дослідників, як українського професора Сорбоннського університету І. Борщака

[17; 18], спогади та документальні свідчення українського дипломата, громадсько-політичного діяча, філантропа, публіциста, митця – графа М. Тишкевича (ці документи наявні в ЦДАУ, м. Львів, в Колекції графа М. Тишкевича), французьких (С. де Гаске [22; 38]) та вітчизняних вчених-істориків, дослідників міжнародної дипломатії, міжнародних відносин, соціальних комунікацій – С. Наріжного [9], Р. Симоненка [12], Р. Тимченка [13], Г. Цвенгроша [20], дисертацію сучасної західноукраїнської історикіні Г. Меланії-Тички [14] та інших, зокрема дослідників історії української (іншомовної) преси – А. Животка [6], Н. Сидоренко [11], О. Богуславського [4], Н. Кулеші [7] та С. Блавацького [1; 2; 3; 16].

Проблематизація об'єкту дослідження (діяльності НДМ УНР на Паризькій мирній конференції) передбачає її контекстуалізацію в конкретних історичних обставинах міжвоєнної і зокрема – поствоєнної доби (1919–1920 рр.). Дипломатична робота делегації УНР на Мирній Конференції в столиці Франції загалом відбувалася в надзвичайно несприятливих геополітичних реаліях для українців. Мирна конференція переможців (країн-членів Антанти – Сполученого Королівства, Франції, Російської імперії) розпочала свою роботу з 18 січня, а на українських теренах тривав воєнний конфлікт між різними учасниками збройного протистояння. В Одесі перебував військово-експедиційний корпус, десант альянтів на чолі із французькою військовою місією, який відкрито підтримував Збройні Сили Півдня Росії (Добровольчу армію) білогвардійського генерала А. Денікіна, на південному сході сучасної України українська армія під командування головного отамана С. Петлюри вела бойові дії із Добровольчою армією, а на Сході – із наступаючими бойовими підрозділами Червоної армії, на Галичині польські загони під командуванням генерала Ю. Галлера (підготовлені, обмундировані та озброєні у Франції) за латентної підтримки Антанти воювали проти УГА [8; 14]. Таким чином, внутрішньополітична ситуація в Україні проєктувалася на зовнішній імідж молодої української держави – УНР – та, відповідно, створювала проблеми для її міжнародно-дипломатичного визнання де-юре, зокрема на Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр.

Узагальнюючи та аналізуючи факти, події, процеси столітньої давнини, можна зробити певні умовиводи щодо причин, обставин

дипломатичного фіаско української делегації на цьому міжнародному форумі. Українській дипломатії не вдалося стати рівноправним учасником переговорів унаслідок комбінації геополітичного, гео економічного, інформаційно-пропагандистського, ідеологічного та людського факторів (Ibid. Див. більше із цього приводу в коментарі для журналу «Український Тиждень» [8]).

Зокрема, ідеологічний фактор дипломатичного фіаско місії складався із двох компонентів. Перший (внутрішній) – наявність ідеологічних розбіжностей між цілями, завданнями різних українських політичних груп та організацій. Тут паралельно працювали Українська національна рада в Парижі (заснована Ф. Савченком 1918 року) [Блавацький С. [2, с. 18]. У студії (дисертації) Г.-М. Тички [14, с. 152] стверджується, що «Першою організацією, про яку згадав у своєму звіті польський військовий аташе, була “Надзвичайна дипломатична місія УНР у Парижі”, і це не випадково, бо вона стала хронологічно найпершим і найбільшим українським представництвом у французькій столиці». Насправді, хронологічно першою українською громадсько-політичною організацією в столиці Франції була Українська національна рада в Франції, заснована Ф. Я. Савченком (за сприяння відомих французьких діячів Е. Дені та А. Томаса) в 1918 р. – Див. зазначене джерело із цього приводу]; найчисленніша з усіх (яка об'єднала як представників із Наддніпрянської, так і Наддністрянської України) на Паризькій мирній конференції українська місія – НДМ УНР (розпочала свою роботу в січні 1919-го, її особовий штат налічував спершу 57 осіб, потім збільшився до 60, згодом склад зменшився до 27 осіб) [14, с. 154]; Комітет української дії (Comité d'Action Ukrainien), Український Національний Комітет (русофільська організація, що частково фінансувалася російською амбасадом в Парижі та обстоювала, зокрема у своїх франкомовних виданнях (бюлетені та журналі-ревю «*La Jeune Ukraine*»), альтернативну модель державотворення України в складі конфедерації з небільшовицькою Росією [14, с. 153–157]. У столиці Франції були присутні також делегація Східної Галичини, карпато-руська делегація (або Комітет карпато-русинів у Парижі, який складався з представників галицьких емігрантів у США, підпільно фінансувався російською амбасадом) [14, с. 151–152]. Останній провадив

власну інформаційно-пропагандистську та дипломатичну кампанію, зокрема, він випускав у 1919 році франкомовний інформаційно-аналітичний бюлетень п. н. «*Les Russes des Carpathes*» [1, с. 89–91].

Українські несконсолідованість, зацикленість на внутрішній ворожнечі та конкуренція мали трагічні наслідки. Понад те, суттєву роль зіграв й інформаційно-комунікативний чинник. Як зазначає із цього приводу А. Лазарева, «попри старання нечисленних прихильників української незалежності, таких як журналіст Жан Пелісьє, французькі вчені – Поль Пенлеве, депутат Генеральної Асамблеї – Анрі Франклін-Буйон, її опонентам вдалося на повну скористатися тотальною непоінформованістю політичних еліт країн-переможців про події в Україні, їхні причини та наслідки. Порожнечу активно заповнювали власними змістами поляки та росіяни – кожен у своїх експансіоністських цілях. Польський національний комітет Дмовського вкупі з білогвардійською еміграцією, а також кілька промосковських французів... зуміли переконати і міністра закордонних справ Франції С. Пішона, і тодішнього голову французького уряду Жоржа Клемансо, що Директорія УНР на чолі із Симоном Петлюрою є більшовицькою структурою. Дезінформація не вчора стала зброєю» [8]. Антипатія союзників, особливо Франції, до ідеологічної лінії УНР (зокрема, соціалістичної доктрини, політики Директорії) була ще одним важливим фактором, що унеможливив повноцінну роботу української дипломатії на мирних переговорах у Парижі.

Окрім того, суттєву, контрпродуктивну, роль у неефективній міжнародно-дипломатичній діяльності НДМ УНР на Паризькій мирній конференції зіграв й персональний фактор. Діяльність Г. Сидоренка на Паризькій мирній конференції можна загалом оцінити як неефективну та контрпродуктивну. Водночас досягненнями Г. Сидоренка були створення місії, розбудова її структури (складалася з інформаційної, політичної та дипломатичної секцій), налагодження повноцінного фінансування в перші місяці (лютий–липень 1919 р.), запуск інформаційно-пропагандистської кампанії в Парижі [14, с. 154, 156, 158] (хоча де-факто це була радше заслуга Ф. Я. Савченка, директора Українського пресового бюро (УПБ) в Парижі, при НДМ УНР на Паризькій мирній конференції, редактора українського

франкомовного інформаційно-аналітичного бюлетеня УПБ та україномовної газети «Українська Республіка» (органу УНР в Франції (Париж; Фонтельбо, 1919–1922) [2]. Загалом робота Г. Сидоренка на цій посаді та суперечності всередині делегації призвели до того, що влітку 1919 року українська місія де-факто опинилася в міжнародній ізоляції [14, с. 159].

Робота УПБ у Парижі, афілійованого із НДМ УНР на Паризькій мирній конференції, відбувалася в надзвичайно несприятливих умовах. Прикладом цього може бути історія першого пресодруку українців у Франції – франкомовного інформаційно-аналітичного бюлетеня УПБ при НДМ УНР на Мирній конференції в Парижі – «*Bulletin d'Informations du Bureau Ukrainien de Presse à Paris*» (Париж, 1919–1920 pp.).

Із самого початку пресовидавнича діяльність УПБ у Парижі піддавалася обструкціонізму з боку французької адміністрації. Як згадує із цього приводу Ф. Я. Савченко, «...Майже ніде в Європі ґрунт не був такий несприятливий для діяльності Пресового Бюро України як у Франції. Це було наслідком чисто політичних обставин... До цього приєдналася шкідлива діяльність російських та польських органів, які вели страшенну українофобську агітацію» [5, с. 1]. Як наслідок, перші номери бюлетеня були цензуровані паризькими цензорами, вірогідно, таким цензурним інститутом Франції, як «*Maison de la Presse*» («Пресовий дім»). У дебютному номері видання три із шести статей контенту були цензуровані. Аналогічна доля спіткала й наступні номери, зокрема третій номер, де цензурою була вилучена одна стаття. Білі лакуни в перших випусках бюлетеня із позначкою «*Видалено цензурою*» підтверджують факти цензурування. Тираж п'ятого номера був повністю вилучений із друку французькими цензорами, про що було згадано редакторами в наступному, шостому, номері (це інформаційні матеріали, кореспонденції про відносини між УНР та Францією, зокрема, участь французького експедиційного корпусу в громадянській війні в Україні (Одесі) наприкінці 1918 – початку 1919 р., зокрема періоду т. зв. «французького протекторату» над Одесою). На думку французького історика С. де Гаске, вірогідним ініціатором цього обструкціоністського підходу до українських пресовидавничих практик у Франції був французький чиновник Даррас. У

березні 1919 р. він проінформував французький уряд і штаб-квартиру французької військової місії в Румунії (Яссах), що «українці прибули, щоби заснувати в Парижі таємну розвідувальну службу п. н. «*Bureau Ukrainien de Presse*» [38, с. 192].

Мета цього «інформаційного тижневика» (який згодом виходив тричі на тиждень) полягала в оприлюдненні достовірної та збалансованої інформації про хроніку подієвості в Україні для зарубіжної аудиторії, зокрема представників дипломатичного та пресового корпусів в Франції. У бюлетені подавався дайджест «французької, англійської та загалом закордонної преси про українську справу, діяльність Делегації УНР на Міровій Конференції та артикули щодо України» [5, с. 1]. Згодом була укладена угода з головними телеграфними агентствами Франції (*Agence France Presse, Havas, Paris-Telegrammes*) щодо передруку повідомлень видання [Ibid].

Упродовж усього часу функціонування бюлетення редакція здійснювала роботу у чотирьох ключових векторах. Перший – це інформаційний супровід дипломатичної діяльності уряду УНР. Другий – це моніторинг публікацій у франкомовній (головно «*La Petite République*», «*Le Matin*», «*Le Tribune de Genève*», «*L'Humanité*», «*Le Temps*», «*Le Journal des Débats*»), англomовній («*The Daily News*», «*Chicago Tribune*», «*New York Times*», «*The Times*», «*The Manchester Guardian*») та загалом західній пресі щодо української проблематики та передрук їх у формі дайджесту на сторінках видання. Третій – це оперативне висвітлення хроніки воєнної та суспільно-політичної подієвості в Україні. Четвертий – популяризація відомостей про Україну, державотворчі та політичні процеси на українських теренах у ретроспективі тисячоліття, збройні сили, її історію, культуру, традиції, літературу, мистецтво і т. д.

У бюлетені друкувалися здебільшого дипломатичні документи: звернення [15], дипломатичні ноти протесту уряду УНР [10; 31; 32; 41], адресовані Вищій Раді Паризької мирної конференції та зокрема її очільнику – Ж. Клемансо, присвячені перебігу Паризької мирної конференції, офіційним перемовинам, а також офіційні документи Директорії: декларації [21], прокламації [35], відозви [40] і т. ін. Таким чином, контент бюлетеня є важливою (а інколи – незамінною) документальною хронікою перебігу Паризької

мирної конференції 1919–1920 рр. та діяльності НДМ УНР на ній. У цьому плані, бюлетень був не тільки рупором, «дзеркалом» дипломатичної роботи НДМ УНР на Паризькій мирній конференції, але також і фактором, важелем впливу в медіатизованому дискурсі конференційних засідань [16, с. 360].

Важливим компонентом редакційної політики цього пресодруку був аспект контрпропаганди. Як зазначив відомий український діаспорний дослідник, енциклопедист В. Маркус, «особлива всебічна пресова та інформаційна діяльність здійснювалася делегаціями УНР та ЗУНР на Паризькій мирній конференції, щоби протидіяти польським і російським еміграційним лобі у Парижі» [30, с. 214]. У цьому контексті, заслугою редакторів бюлетеня, як вперше слушно зауважив французький історик С. де Гаске, було те, що вони публікували на його сторінках не тільки матеріали позитивного плану для вирішення українського питання на міжнародній арені. Дослідники можуть знайти в його контенті публікації, ворожі до України, її незалежності і т. д. [22, с. 74]. Таким чином, редактори свідомо вибирали тексти, «деструктивні» для українського питання, які потім деконструювали та дезавуювали аналітичними коментарями, документами та офіційними заявами як українських, так і зарубіжних діячів, лідерів громадської думки.

Специфіка роботи НДМ УНР на Паризькій мирній конференції знайшла своє відображення й на сторінках інших франкомовних видань українських емігрантів у Франції. До останніх належали органи українських русофільських організацій в Парижі, зокрема Комітету Карпато-русинів у Парижі, – бюлетень «*Les Russes des Carpathes*» (Париж, 1919). Окрема увага на сторінках цього видання приділялася й діяльності української дипломатичної делегації в столиці Франції, зокрема роботі її очільників і ключових діячів. Так, в одному із номерів «*Les Russes des Carpathes*» вміщено редакційну статтю про графів М. Тишкевича та А. Шептицького та барона М. Василька [26]. У ній редакція видання піддавала сумніву репрезентативність громадсько-політичних і головно – дипломатичних функцій визначних українських діячів на Паризькій мирній конференції. Окрім того, на сторінках цього інформаційно-аналітичного бюлетеня (зокрема, в другому та четвертому номерах) вміщено низку меморандумів від Комітету карпато-

русинів у Парижі, адресованих Вищій Раді Мирної конференції в Парижі. В цих дипломатичних документах цієї русофільської організації критикувалася та розвінчувалася робота НДМ УНР на Паризькій мирній конференції.

Особливості діяльності української дипломатичної делегації на Паризькій мирній конференції висвітлювалися й на шпальтах української франкомовної періодики у Швейцарії, зокрема газети-ревію «*L'Ukraine*» (див. більше на цю тему: Кулеша Н. [7, с. 470]). На шпальтах цього часопису регулярно друкувалися офіційні звернення, телеграми, меморандуми, дипломатичні комюніке від представників вищих органів влади УНР, зокрема Директорії та її дипломатичних представників за кордоном, у Парижі (зокрема, Г. Сидоренка) до Вищої Ради Паризької мирної конференції та її голови – прем'єр-міністра Франції Ж. Клемансо [23].

Так, наприклад, в одному із номерів цього авторитетного, популярного тижневика за березень 1919 р. вміщені інформаційні повідомлення про початок діяльності НДМ УНР в Парижі. Редакція видання акцентувала увагу своєї читацької аудиторії на обструкціоністських настроях у зовнішньополітичному відомстві Франції (*Quaid'Orsay*) відносно дипломатичної роботи українських делегатів у столиці Франції. У цьому контексті вона проінформувала читачів про формальні перешкоди (відсутність французької візи та зволікання із її видачею) для перетину швейцарсько-французького кордону членами української делегації у Берні. Як було зазначено редакцією із цього приводу, «Обов'язок нашої дипломатичної делегації на Мирній конференції – це активно працювати в інформуванні Західної Європи щодо всього, що стосується України. Яким би великим не було це завдання, воно наразі значно полегшується загальною цікавістю і волею знати, що виявляється всюди упродовж деякого часу» [33]. Понад те, редакція зацентувала увагу своїх читачів не тільки на трансформації геополітичної реальності поствоєнної доби (появи української державності), а й її наслідків для модифікації європейської рецепції української справи в інформаційно-комунікативному дискурсі: «Ми вступаємо в нову історичну епоху. Упродовж багатьох років наша газета і наше Бюро (Українське Пресове Бюро в Швейцарії / Bureau Ukrainien en Suisse, від 1917 р. – Українське Пресове Бюро в

Швейцарії, – створене в 1915 р., із штаб-квартирою, «пропискою» в Лозанні. За різними відомостями, джерелами, функціонувало від 1915 по 1924 р.) працювали майже наодинці за кордоном, щоби інформувати пресу і дипломатів стосовно українських справ, і щоби захищати невпинно справу нашої національної незалежності проти усіх інтриг і всієї ворожої пропаганди. Сьогодні цей довгий період спроб і труднощів завершився (симптоматично, характерно, що дата появи цієї публікації (6 березня 1919 р.) збіглася в часі із початком інформаційно-пропагандистської діяльності УПБ при НДМ УНР на Паризькій мирній конференції, зокрема випуском першого номера щотижневого бюлетеня «*Bulletin d'Informations*» у столиці Франції). Україна переходить в ранг великої держави» [Ibid.: 33]. Одним із ключових меседжів цієї публікації було обґрунтування нового статусу України, як повноцінної «великої європейської держави», суб'єкта європейської геополітики, та, відповідно, рівноправності, паритетності України у міжнародних відносинах післявоєнної доби. Суб'єктність України в системі міжнародних відносин мала бути «легітимізована» передусім на порядку денному Паризької мирної конференції, зокрема, шляхом лобювання дипломатичного визнання де-юре української незалежності, суверенітету та територіальної цілісності із боку країн-член Антанти. У цьому контексті, тут, на шпальтах цієї газети регулярно друкувалися інформаційні та аналітичні матеріали про перебіг роботи Паризької мирної конференції, її порядок денний, резолюції, ухвали Вищої Ради із різних питань, аудієнції різних делегацій (зокрема, членів НДМ УНР) в її очільника, Ж. Клемансо і т. ін. [29].

Редакція видання регулярно та оперативно відстежувала діяльність різних членів НДМ УНР на Паризькій мирній конференції, зокрема, висвітлювала та аналізувала суперечності та конфлікти інтересів її різних груп (зокрема делегатів від Наддніпрянської та Наддністрянської України). Тут вміщено низку коментованих заміток і кореспонденцій про наявні розбіжності між різними політичними гравцями в складі української місії та лист-відповідь від д-ра М. Лозинського, заступника Державного секретаря із закордонних справ ЗУНР, члена НДМ УНР на Паризькій мирній конференції, до редакції [27]. Газета оперативно відреагувала на укладення Версальського мирного договору (28-го червня

1919 р.) на цьому міжнародному формі, опублікувавши із цього приводу лист-допис члена української дипломатичної делегації – М. Мазуренка [28].

Особлива увага приділялася висвітленню роботи нового голови НДМ УНР – графа М. Тишкевича – від кінця липня-початку серпня 1919 р. (від серпня 1919 р. де-факто, а де-юре – від 28-го липня, згідно із офіційною телеграмою МЗС УНР, обов'язки очільника НДМ УНР на Мирній конференції в Парижі почав виконувати досвідчений дипломат — граф М. Тишкевич). У цьому контексті, редакція так відгукнулася на цю зміну в керівництві української дипломатичної делегації в Парижі: «Ми бажаємо, щоби це призначення ознаменувало не лише формальну зміну осіб, але також й повне оновлення нашої політики у всіх відношеннях. Час покаже нам, якими є його переваги для українського уряду» [24]. На сторінках цього часопису можна віднайти відомості про громадсько-політичну та інформаційно-пропагандистську діяльність графа М. Тишкевича на Паризькій мирній конференції восени 1919 р.

У цьому контексті варто зауважити, що голова української дипломатичної місії дав десятки інтерв'ю як для загальнонаціональних, так і для регіональних французьких пресових видань (головно — для католицьких видань Франції). Окрім того, на шпальтах газети можна знайти публікації та листи-дописи відомих громадсько-політичних діячів (як-от, С. Вольської) про такий цікавий аспект багатосторонньої роботи графа (очільника Союзу українців-католиків Києва із 1917 р., апологета прав і інтересів українських католиків), як захист прав і інтересів українських католиків (і греко-католиків) у перемовинах на міжнародному дипломатичному форумі, зокрема, під час особистих бесід із Ж. Клемансо [24; 25]. У цьому зв'язку, редакція часопису гостро відреагувала на інтерв'ю М. Тишкевича французькому католицькому виданню «*Le Croix*» [24] (*L'Activité du Comte Tyszkiewicz* [Діяльність графа Тишкевича] // *L'Ukraine*. Lausanne, 1919. № 109. Р. 3. – Граф М. Тишкевич у цьому інтерв'ю виступив із контраверсійними заявами про перспективи поширення та утвердження греко-католицької релігії, обряду в Україні в разі здобуття нею незалежності та її міжнародного визнання із боку Франції).

НДМ УНР на Паризькій мирній конференції у другій половині 1919 р.: інтернаціоналізація та диверсифікація інформаційно-пропагандистської роботи.

До здобутків Тишкевича як очільника НДМ УНР у Парижі можна зарахувати активізацію інформаційно-пропагандистської кампанії українців, популяризацію української справи у Франції (як через особисті інтерв'ю французькій пресі, так і через поліпшення роботи УПБ, української пресовидавничої справи в Парижі (зокрема, видавання нового українського журналу французькою (п. н. «*L'Europe Orientale*») та англійською (п. н. «*The Eastern Europe*») мовами. Цей часопис консолідував представників східноєвропейських бездержавних народів та ознаменував «інтернаціоналізацію» українських національно-державницьких прагнень у регіональному контексті боротьби «поневолених народів» колишньої Російської імперії» [16, с. 363–366]. Як зазначив редакційний комітет у редакційній статті дебютного номера, «за допомогою цих двох видань, одне – французькою, інше – англійською, ми намагатимемось пояснити звичаї, історичні традиції, дух, прагнення, інституції, природне багатство країн і народів, які щойно долучились до свободи і які ще борються з найбільшими загрозами». Ідеєю-фікс редакційної політики було «привернути увагу старих західноєвропейських демократій до боротьби молодих східноєвропейських демократій» та «зміцнювати ... зв'язки братерської солідарності, яка об'єднує народи й якій варто стояти вище їхніх відносин» [34]. Одним із ключових векторів редакційної політики цього часопису було обстоювання національно-державницьких прагнень «чужорідних», бездержавних народів Російської імперії [16, с. 365]. Відповідно, лейтмотивом низки виступів різних авторів було обґрунтування права на національне самовизначення і принципу національної державності колишніх колоній Росії та забезпечення їхньої підтримки із боку країн-членів Антанти на Паризькій мирній конференції [43].

Особливості роботи НДМ УНР на Мирній конференції в Парижі знайшли своє відображення й на сторінках інших українських франкомовних пресодруків, зокрема в Швейцарії. Так, наприклад, щотижневий ревію-дайджест преси «*Problèmes de l'Ukraine*» (яке видавало Українське пресове бюро у Швейцарії

в 1918–1919 рр., – найповніший комплект цього українського франкомовного періодичного видання нам вдалося віднайти в фондах Бібліотеки Карлтонського університету, Оттава, Канада [36; 42] та його наступник – «*Chronique Ukrainienne*» (його видавало Українське пресове бюро в Швейцарії в 1919–1920 рр., – найповніший комплект цього українського франкомовного періодичного видання нам вдалося віднайти в фондах Бібліотеки Колумбійського університету, Нью-Йорк, США) приділяли чимало уваги оглядам західноєвропейської преси, присвячених перебігу Паризької мирної конференції. У цьому контексті тут вміщено передруки публікацій, витяги із статей, виступів, промов ключових політичних, державних діячів, дипломатів на засіданнях цього міжнародного форуму, зокрема щодо українського питання на порядку денному Паризької мирної конференції 1919–1920 рр.

Відповідно, таке «перехресне» висвітлення української проблематики, дипломатичної діяльності українських делегатів на Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр. на шпальтах цих франкомовних громадсько-політичних ревію («*L'Ukraine*», «*Problèmes de l'Ukraine*» та «*Chronique Ukrainienne*») сприяло ефективній комунікації українських національно-державницьких прагнень на міжнародній арені та зростанню інформаційного інтересу зарубіжної читацької аудиторії до неї.

Висновки та перспективи дослідження. Усі досліджені видання (за поодиноким винятком «*Les Russes des Carpathes*») здійснювали інформаційно-комунікативний «акомпанемент» дипломатичної діяльності НДМ УНР на Паризькій мирній конференції. Він полягав у тому, що вони регулярно публікували відповідні офіційні документи місії: меморандуми, відозви, звернення, заяви, декларації, відкриті листи, ноти протесту і т. д. Це був найбільш пріоритетний змістово-тематичний вектор їхньої редакційної політики, зорієнтований на підвищення інформаційної «видимості» роботи НДМ УНР на Мирній Конференції в Парижі в західноєвропейській публічній сфері. Це здійснювалося амбівалентним чином: як шляхом оприлюднення оригінальних документів, першоджерел, висвітленням діяльності цієї місії в столиці Франції, так і перехресним висвітленням роботи української дипломатії за матеріалами провідних пресових видань Франції, Швейцарії та інших

західноєвропейських країн. По-друге, висновуємо, що періодичність виходу цих видань (раз на два тижні, раз у тиждень чи декілька разів на тиждень) не давала змогу оперативно реагувати та інформувати західноєвропейську громадськість про перебіг роботи Паризької мирної конференції та головно – діяльність НДМ УНР на ній. Відповідно, інформаційно-комунікативний вакуум у роботі української дипломатичної делегації заповнювали інші прес-агенти (зокрема, головно – опоненти української незалежності (поляки та росіяни). По-третє, робимо висновок, що українська франкомовна преса Швейцарської Конфедерації (зокрема, газета-ревію «*L'Ukraine*») у висвітленні специфіки діяльності НДМ УНР на Паризькій мирній конференції вдавалася до «персоналізації». Ця персоналізація полягала в поданні персональних характеристик, аналізі особистих якостей тих чи інших діячів, членів дипломатичної місії (зокрема, її очільників – Г. Сидоренка, згодом – графа М. Тишкевича). Схожий персоналізований фреймінг простежувався й у медіатизації української дипломатичної делегації на сторінках української русофільської франкомовної періодики у Франції, зокрема «*Les Russes des Carpathes*». Натомість інші українські франкомовні періодичні видання («*Bulletin d'Informations*», «*Problemes de L'Ukraine*», «*Chronique Ukrainienne*») при висвітленні роботи НДМ УНР на Паризькій мирній конференції здебільшого практикували деперсоналізований медіадискурс. По-четверте, висновуємо, що досліджені видання є важливим (альтернативним) джерелом відомостей про НДМ УНР на Мирній конференції в Парижі, зокрема для істориків, дослідників історії міжнародних відносин, дипломатії і т. д.

Перспективи цієї проблематики передбачають проведення нових досліджень висвітлення роботи НДМ УНР на Паризькій мирній конференції в західноєвропейській, американській, польській та російській пресі. Окрім того, перспективним напрямком є журналістичнознавчі дослідження дипломатичної діяльності представників УРСР в 1920 рр. як в українській іншомовній, так і західній пресі. Такі транснаціональні компаративні студії дадуть змогу виявити спільні та відмінні ознаки у висвітленні дипломатичної діяльності українських делегацій в ретроспективі минулого століття.

Література

1. Блавацький С. Українська русофільська франкоязычна преса Франції, *Вестник МГУ. Сер. Журналистика*, Москва, 2014. № 2. С. 88–96.
2. Блавацький С. Дипломатичний фронт сто років тому, *Український Тиждень*. Київ, 2018. № 34 (562), 22 серп. С. 18–25.
3. Блавацький С. Українська франкомовна періодика Європи доби національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.): ідентифікація, систематизація, хронологізація, *Збірник праць НДІ пресознавства*. Львів, 2013. Вип. 3 (21). С. 88–119.
4. Богуславський О. Преса міжвоєнної української еміграції і боротьба за незалежність України: історичний шлях, досвід, дискусії. Запоріжжя, 2008. 452 с.
5. Діяльність Українського Пресового Бюро в Парижі, *Bulletin d'Informations*. Paris, 1920. № 110/111. Р. 1.
6. Животко А. Історія української преси, Мюнхен, 1989–1990, 334 с.
7. Кулеша Н. L'Ukraine, *Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.: іст.-бібліогр. дослід*. Львів, 2014. Т. 4: 1911–1916. С. 467–472.
8. Лазарева А. Україна на Паризькій мирній конференції: проти течії, *Український Тиждень*. Київ, 2019. № 8 (588). 21 лютого. С. 20–25.
9. Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції 1919–1939 (матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої), Київ: Видавничий дім Олени Теліги, 1999, 270 с.
10. Нота Голови Української Делегації до Ллойд-Жоржа, *Bulletin d'Informations*. Paris, 1920. Ч. 110–111. С. 2.
11. Сидоренко Н. М. Українська періодика в Італії. Київ, 1997. 60 с.
12. Симоненко Р. Г. Паризька мирна конференція 1919–1920 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Paryzka_mugna_1919 (останній перегляд: 13.06.2019).
13. Тимченко Р. Українські дипломати на Паризькій мирній конференції, *Український історичний збірник*. Київ, 2013. Вип. 16. С. 147–161.
14. Тичка Г. М. Східна Галичина в політиці Франції (1918–1923): кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. н. за спеціальністю 07.00.02. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2018. 285 с.
15. A Son Excellence Monsieur le Président de la Conférence de la Paix [До його Високості Пана Президента Мирної Конференції] // *Bulletin d'Informations*. Paris, 1919. № 19, 40. Р. 1.
16. Blavatsky S. The Ukrainian francophone press in France (1919–1921s), *Revue des Etudes Slaves*. Paris, 2018. Vol. 89. Fasc. 3. Р. 355–372.
17. Borschak E. L'Ukraine dans la littérature de l'Europe occidentale, Dijon, 1935, 202 p.
18. Borschak I. L'Ukraine à la conférence de la Paix, 1919–1923. Dijon, 1938. 188 p.
19. Chevtchenko J. Ukraine: Bibliographie des ouvrages en français XVIIe–XXe siècles; préface de W. Kosyk. Paris, 2000. 219 p.
20. Cvengroš G. La République Démocratique Ukrainienne – la République Française (1917–1922), Lviv: Kameniar, 1995. 419 p.
21. Déclaration du Gouvernement de la République Ukrainienne, *Bulletin d'Informations*. Paris, 1919. № 37. Р. 1.
22. Gasquet S. (de). La France et mouvements nationaux ukrainienes (1917–1927): Maitrise d'histoire (Aux droits de manuscrit), Paris, 1993–1994, 183 p.
23. L'Accord avec L'Entente [Угода із Антантою], *L'Ukraine*. Lausanne, 1919. № 92. Р. 1.
24. L'Activité du Comte Tyszkiewicz [Діяльність Графа Тишкевича], *L'Ukraine*. Lausanne, 1919. № 109. Р. 3.
25. L'Activité du Comte Tyszkiewicz [par Mme Sophie Wolska] [Діяльність Графа Тишкевича], *L'Ukraine*. Lausanne, 1919. № 112. Р. 2.
26. Le Comte M. Tyskkiewicz, le comte H. Szepticky et le baron N. Wassilko, leaders ukrainiens! Qui représentent-ils? [Граф М. Тишкевич, граф А. Шептицький і барон М. Василько, українські лідери! Кого вони представляють?], *Les Russes des Carpathes*. Paris, 1919. № 6. Р. 4.
27. Le Journal «L'Ukraine» et notre Délégation à Paris [Газета «L'Ukraine» і наша Делегація в Парижі], *L'Ukraine*. Lausanne. 1919. № 105. Р. 2.
28. Lettre de Paris [Лист із Парижа], *L'Ukraine*. Lausanne, 1919. № 103. Р. 3.

29. M. Lloyd George et Lord Curzon [П. Ллойд Джордж і Лорд Керзон], *L'Ukraine*. Lausanne, 1919. № 94. P. 1.
30. Markus V. Press and information bureaus abroad, *Encyclopedia of Ukraine*. Toronto; Buffalo; London, 1993, Vol. IV, P. 213–215.
31. Note à la Conference de la Paix adressée par la Mission Extraordinaire [Нота Мирній Конференції, адресована Надзвичайною місією], *Bulletin d'Informations*. Paris, 1919. № 26. P. 3.
32. Note à leurs Excellences, Messieurs Woodroo Wilson, Lloyd George, Clemenceau [Нота Їхнім Високостям, Панам Вудро Вільсону, Ллойд Джорджу, Клемансо], *Bulletin d'Informations*. Paris, 1919. № 30. P. 1.
33. Notre Délégation [Наша Делегація], *L'Ukraine*. Lausanne, 1919. № 91 (6 Mars). P. 1.
34. Notre Programme [Наша Програма], *L'Europe Orientale*. Paris, 1919. № 1. P. 1–2.
35. Pour L'Indépendance [За Незалежність], *Bulletin d'Informations*. Paris, 1919. № 71. P. 1.
36. Problèmes de L'Ukraine: Revue quotidienne de la presse mondiale au point de vue Ukrainien, *L'Ukraine*. Lausanne, 1919. № 92, 93, 94. P. 4.
37. Proclamation du Gouvernement de la Republique Ukrainienne, [Прокламація уряду української республіки], *Bulletin d'Informations*. Paris, 1919. № 84. P. 1.
38. Soutou G.-H., G. De Castelbajac et S. De Gasquet. Recherches sur la France et le problème des Nationalités pendant la Première guerre mondiale: Pologne, Lithuanie, L'Ukraine, Paris, 1995, 229 p.
39. Sydorenko G. A Son Excellence Monsieur le President de la Conference de la Paix à Paris [Сидоренко Г. До Їого Високості Президента Мирної Конференції в Парижі], *Bulletin d'Informations*. Paris, 1919. № 33. P. 2.
40. Un Appel du Président Petlioura à la Démocratie Française [Відозва Президента Петлюри до французької демократії], *Bulletin d'Informations*. Paris, 1919. № 78. P. 1.
41. Une Note de la Délégation de la République Ukrainien [Нота Делегації Української Республіки], *Bulletin d'Informations*. Paris, 1919. № 82. P. 2.
42. Vic J. La Littérature de guerre: Manuel méthodique et critique des publications de langue française. Paris, 1923. T. 3. 377 p.
43. XXX [Issaievtych D.]. La Libre Disposition des peuples de l'Ukraine [XXX [Іссаєвич Д.]. Вільне самовизначення народів України], *L'Europe Orientale*. Paris, 1919. № 4. P. 103–107.
44. Zhukovsky A. France, *Encyclopedia of Ukraine*, Toronto; Buffalo; London, 1984, Vol. I, p. 929–936.
45. Zhukovsky A. Paris, *Encyclopedia of Ukraine*, Toronto; Buffalo; London, 1993, Vol. III, p. 776–778.

References

1. Blavatskiy S. Ukrainskaya rusofilskaya frankoyazyichnaya pressa Frantsii, Vestnik MGU. Ser. Zhurnalistika, Moskva, 2014. № 2. S. 88–96.
2. Blavatskiy S. Diplomachniy front sto rokiv tomu, Ukrayinskiy Tizhden. Kiyiv, 2018. № 34 (562), 22 serp. S. 18–258.
3. Blavatskiy S. Ukrayinska frankomovna periodika Europi dobi natsionalno-vizvolnih zmaganiy (1917–1921 rr.): identifikatsiya, sistematizatsiya, hronologizatsiya, Zbirnik prats NDI presoznavstva. Lviv, 2013. Vip. 3 (21). S. 88–119.
4. Boguslavskiy O. Presa mizhvoennoyi ukrayinskoyi emigratsiyi i borotba za nezalezhnist Ukrayini: istorichniy shlyah, dosvid, diskusiyi. Zaporizhzhya, 2008. 452 s.
5. Dyalnist Ukrainskogo Presovogo Byuro v Parizhi, Bulletin d'Informations. Paris, 1920. № 110/111. P. 1.
6. Zhivotko A. Istoriya ukrayinskoyi presi, Myunhen, 1989–1990, 334 s.
7. Kulesha N. L'Ukraine, Ukrayinska pressa v Ukrayini ta sviti XIX–XX st.: ist.-bibliogr. doslid. Lviv, 2014. T. 4: 1911–1916. S. 467–472.
8. Lazareva A. Ukrayina na Parizkiy mirniy konferentsiyi: proti techiyi, Ukrayinskiy Tizhden. Kiyiv, 2019. № 8 (588). 21 lyutogo. C. 20–25.
9. Narizhniy S. Ukrayinska emigratsiya: kulturna pratsya ukrayinskoyi emigratsiyi 1919–1939 (materiali, zibrani S. Narizhnim do chastini drugoyi), Kiyiv: Vidavnichiy dim Oleni Teligi, 1999. 270 s.
10. Nota Golovi ukrayinskoyi delegatsiyi do Lloyd-Zhorzha, Bulletin d'Informations. Paris, 1920. Ch. 110–111. C. 2.
11. Sidorenko N. M. Ukrayinska periodika v Italiyi. Kiyiv, 1997. 60 s.
12. Simonenko R. G. Parizka mirna konferentsiya 1919–1920 [Elektronniy resurs]. Rezhim dostupu: http://www.history.org.ua/?termin=Paryzka_myrna_1919 (ostanniy pereglyad: 13.06.2019).

13. *Timchenko R.* Ukrayinski diplomati na Parizkiy mirnIy konferentsiyi, Ukrayinskiy Istorichniy zbirnik. Kiyiv, 2013. Vip. 16. S. 147–161.
14. *Tichka G. M.* Shidna Galichina v polititsi Frantsiyi (1918–1923): kvalifikatsiyina naukova pratsya na pravah rukopisu. Dis. na zdobuttya naukovogo stupenya kand. ist. n. za spetsialnistyu 07.00.02. LvIv: LNU im. I. Franka, 2018. 285 s.
15. A Son Excellence Monsieur le Président de la Conférence de la Paix // Bulletin d'Informations. Paris, 1919. № 19, 40. P. 1.
16. *Blavatskyy S.* The Ukrainian francophone press in France (1919–1921s), *Revue des Etudes Slaves*. Paris, 2018. Vol. 89. Fasc. 3. P. 355–372.
17. *Borschak E.* L'Ukraine dans la littérature de l'Europe occidentale, Dijon, 1935, 202 p.
18. *Borschak I.* L'Ukraine à la conférence de la Paix, 1919–1923. Dijon, 1938. 188 p.
19. *Chevtchenko J.* Ukraine: Bibliographie des ouvrages en francais XVII–XX siècles; préface de W. Kosyk. Paris, 2000. 219 p.
20. *Cvengroš G.* La République Démocratique Ukrainienne – la République Française (1917–1922), Lviv: Kameniar, 1995. 419 p.
21. Déclaration du Gouvernement de la République Ukrainienne, Bulletin d'Informations. Paris, 1919. № 37. P. 1.
22. *Gasquet S. (de).* La France et mouvements nationaux ukrainienes (1917–1927): Maitrise d'histoire (Aux droits de manuscrit), Paris, 1993–1994, 183 p.
23. L'Accord avec L'Entente, L'Ukraine. Lausanne, 1919. № 92. P. 1.
24. L'Activité du Comte Tyszkiewicz, L'Ukraine. Lausanne, 1919. № 109. P. 3.
25. L'Activité du Comte Tyszkiewicz [par Mme Sophie Wolska], L'Ukraine. Lausanne, 1919. № 112. P. 2.
26. Le Comte M. Tyskkiewicz, le comte H. Szepticky et le baron N. Wassilko, leaders ukrainiens! Qui représentent-ils?, Les Russes des Carpathes. Paris, 1919. № 6. P. 4.
27. Le Journal «L'Ukraine» et notre Délégation à Paris, L'Ukraine. Lausanne. 1919. № 105. P. 2.
28. Lettre de Paris, L'Ukraine. Lausanne, 1919. № 103. P. 3.
29. M. Lloyd George et Lord Curzon, L'Ukraine. Lausanne, 1919. № 94. P. 1.
30. *Markus V.* Press and information bureaus abroad, *Encyclopedia of Ukraine*. Toronto; Buffalo; London, 1993, Vol. IV, P. 213–215.
31. Note à la Conference de la Paix adressée par la Mission Extraordinaire, Bulletin d'Informations. Paris, 1919. № 26. P. 3.
32. Note à leurs Excellences, Messieurs Woodroo Wilson, Lloyd George, Clemenceau, Bulletin d'Informations. Paris, 1919. № 30. P. 1.
33. Notre Délégation, L'Ukraine. Lausanne, 1919. № 91 (6 Mars). P. 1.
34. Notre Programme, L'Europe Orientale. Paris, 1919. № 1. P. 1–2.
35. Pour L'Indépendance, Bulletin d'Informations. Paris, 1919. № 71. P. 1.
36. Problèmes de L'Ukraine: Revue quotidienne de la presse mondiale au point de vue Ukrainien, L'Ukraine. Lausanne, 1919. № 92, 93, 94. P. 4.
37. Proclamation du Gouvernement de la Republique Ukrainienne, Bulletin d'Informations. Paris, 1919. № 84. P. 1.
38. *Soutou G.-H., G. De Castelbajac et S. de Gasquet.* Recherches sur la France et le problème des Nationalités pendant la Première guerre mondiale: Pologne, Lithuanie, L'Ukraine, Paris, 1995, 229 p.
39. *Sydorenko G.* A Son Excellence Monsieur le President de la Conference de la Paix à Paris, Bulletin d'Informations. Paris, 1919. № 33. P. 2.
40. Un Appel du Président Petlioura à la Démocratie Française, Bulletin d'Informations. Paris, 1919. № 78. P. 1.
41. Une Note de la Délégation de la République Ukrainien, Bulletin d'Informations. Paris, 1919. № 82. P. 2.
42. *Vic J.* La Littérature de guerre: Manuel méthodique et critique des publications de langue francaise. Paris, 1923. T. 3. 377 p.
43. XXX [Issaevyitch D.]. La Libre Disposition des peuples de l'Ukraine, L'Europe Orientale. Paris, 1919. № 4. P. 103–107.
44. *Zhukovsky A.* France, *Encyclopedia of Ukraine*, Toronto; Buffalo; London, 1984, Vol. I, p. 929–936.
45. *Zhukovsky A.* Paris, *Encyclopedia of Ukraine*, Toronto; Buffalo; London, 1993, Vol. III, p. 776–778.